

Esterházy János értékelése a rendszerváltástól napjainkig
politikai, ideológiai és jogi aspektusokban

DAB 099

Esterházy Jánost nagy formátumú, gerinces politikusnak tartom. Jogtiprás elleni magányos bátor kiállása követendő példa lehet mind a mai napig, indokolatlan meghurcolását szomorú és méltatlan eljárásnak tartom.

Mádl Ferenc köztársasági elnök

Az Esterházy János Emlékév fővédnöke

2001

Tartalomjegyzék

Bevezetés	4
A rehabilitáció	7
1. A fogalom	7
2. A rehabilitáció gyakorlata Szlovákiában és Magyarországon	9
3. Esterházy rehabilitálásának kísérletei.....	12
A szlovák politika Esterházy képe. Politikai és történelmi álláspontok. A szlovák múltpolitika, a Tiso-rezsim megítélése.	18
A magyar politika és értelmiség történelemértelmezése. Történelmi szereplőkhöz, Esterházyhoz való viszony. Múltpolitika.	23
A politika legfelsőbb szintje: Gasparovic-Schmitt levélváltások és a politikai reakciók.	29
Összegzés	33
Felhasznált irodalom és forrásjegyzék	35

Bevezetés

Dolgozatomban gróf Esterházy Jánost, mint történelmi személyiséget elemzem jogi, politikai és ideológiai aspektusok tükrében. Esterházy János 1901.III.14-én született a felvidéki Nyitraújlakon, családja a főúri rend elismert tagja volt, emellett lengyel gyökerekkel is rendelkezett. János keresztény neveltetésben részesült, mely elvek meghatározták későbbi politikai pályáját és döntéseit, azonban érzékeny volt a szlovák nép iránt, hangsúlyozta a két nép egymásra utaltságát. A trianoni békeszerződésben a győztes hatalmak a Felvidéket, beleértve a szülőfaluját is, és mintegy 850 ezer magyart a megalakuló Csehszlovákiához csatoltak. A békeszerződés és területi rendezés tartósságának a felismerésével Esterházy a demokratikus alkotmány garantálta kisebbségi jogok érvényesítésében látta a magyarság számára a járható utat, mely érdeket pártján, az Országos Keresztény Szocialista Párton, keresztül próbált érvényesíteni a prágai parlamentben. Célja a kulturális autonómia megszerzése, illetve a békés, tárgyalásos úton történő etnikai revízió megvalósítása volt. Az 1938.XI.2-i első bécsi döntésben foglaltak szerint 12012 km² és 869 000 fő került vissza az anyaországhoz, mely lakosság 85%-a magyar volt. Esterházy azonban vállalta a szlovák területeken maradt szórvány-magyarság képviseletét, illetve jogainak az érvényesítését az újonnan megalakuló szlovák parlamentben. Az 1939.III.14-én létrejött „független” szlovák államban a II. világháború alatt parlamenti képviselőként és az Egységes Magyar Párt elnökeként képviselte a közel 60 000 fős magyarságot¹. A Hitler kiszolgálójának és fasiszta berendezkedésűnek tartott szlovák állam a háború éveiben fokozatosan bevezette a náci Németország gyakorlatát, melyben korlátozták, majd pedig deportálták a zsidóságot, valamint a kisebbségeket, így a magyarságot is, diszkriminálták. Esterházy a zsidóság deportálásáról való parlamenti döntésnél tartózkodott, mivel elveivel ellentétesnek és kisebbségi politikusként pedig elfogadhatatlannak vélte. A következőképp vélekedett a deportálásokról: *„Veszélyes útra tért a szlovák kormány akkor, amikor a zsidók kitelepítéséről szóló törvényjavaslatot benyújtotta, mert ezzel elismeri jogosságát annak, hogy a többség a kisebbséget egyszerűen kiebrudalhatja... Én ellenben, mint az itteni magyarság*

¹ „A mi jelünk a kereszt, nem pedig a horogkereszt.” (Esterházy)

képviselője leszögezem ezt, és kérem tudomásul venni, hogy azért nem szavazok a javaslat mellett, hanem ellene, mert mint magyar és keresztény és mint katolikus a javaslatot istentelennek és embertelennek tartom.” Az 1945-ben Kelet-Közép-Európát megszálló szovjet csapatok letartóztatták, majd a Szovjetunióba deportálták. Távollétében a szlovák Nemzeti Bíróság 1947.IX.16-án halálra ítélte a fasizmussal való együttműködés és Csehszlovákia szétverésében játszott szerepe miatt, melyet később életfogytiglani büntetésre változtattak². A perben, melyben a bíróság formai hibákat halmozva és koholt vádak alapján járt el, nem csak Esterházyt, hanem az általa képviselt felvidéki magyarságot ültették a vádlottak padjára. 1949-ben a szovjet titkosszolgálat átadta Esterházyt a cseh hatóságoknak, de a fasiszta Szlovákiában képviselő pozíciót betöltő szlovákokkal ellentétben nem részesült amnesztiában, kálváriája folytatódott a csehszlovák börtönökben. 1957.III.8-án a morvaországi Mírov börtönében veszítette életét, sorsában a felvidéki magyarság is osztozott.

A rendszerváltás után elindult rehabilitációs törekvések számos 1945 előtti időszakban aktív közéleti szerepet betöltő személyt, politikust és értelmiségit érintettek, kiket a népbíróságok vitatható vádak alapján, tényadatokat és tanúk vallomását figyelmen kívül hagyva, ítétek el a világháború után. Figyelembe kell venni azonban a szlovák és magyar fél eltérő gyakorlatát is. Magyarországon a jogi rehabilitáció a perújrafelvétellel indul, mely során egy 1945 utáni ítélet jogosságát vizsgálják, indokolt esetben pedig felmentik a vádlottat az ítélet alól. A rehabilitáció lehet tisztán jogi, mely a per tényeire épül és szigorúan az ítélet jogosságát vizsgálja, kihagyva a morális szintet, mely erkölcsileg minősíti az esetet, ugyanakkor a személy körüli vitában is táptalajul szolgál. Esterházy rehabilitációjánál nem tisztán a jogi kérdések érvényesek, ügye összefonódik a morális értékrenddel is. Bár a mai napig indulnak Esterházy

² Balogh Gábor (Molnár Imre alapján): A köztársasági elnök (Kl. Gottwald) egy év eltelte után, 1950. április 7-én, Esterházy János halálos ítéletét végül „kegyelemből” életfogytiglani börtönbüntetésre változtatta. Ezt a büntetést egy 1955-ben bekövetkezett elnöki amnesztia alapján huszonöt év börtönbüntetésre mérsékeltek, de úgy, hogy a büntetésbe nem számították bele a szovjet Gulagokban eltöltött éveket. Lipótváron 1953. március 6-ig tartották fogva, majd átszállították őt Csehszlovákia egyik legnagyobb politikai börtönébe, az észak-morvaországi mírovi börtönbe. Mírovból hazahozták Ilavára, majd áthelyezték a csehországi Rožnov börtönbe, innen a Pilsen melletti Bory börtönbe vitték. Boryból újból Lipótvárra hozták, majd 1956. május 4-én ismét a mírovi börtönbe szállították, ahol immár halála pillanatáig rabságban tartották, rabszáma 7832 volt. A halál 1957. március 8-án állt be. A börtönből testvére, Mária távirati értesítést kapott bátyja haláláról. Azt is közölték vele, hogy Esterházy János testét elhamvasztották, s a hamvakat nem fogják kiadni.

rehabilitálására kísérletek, mégsem sikerült a politikai elitnek konszenzusra jutnia, melynek okai a történelmi és társadalmi problémák tisztázatlanságára is visszavezethetők. A politika által használt stigmatizációs jelzők korszakonként más-más aspektusokban megjelennek a közéletben, Esterházy lefasisztázása hasonlóan fontos momentum a magyar-szlovák történelemvitában. A dolgozat egyes szakaszaiban kitérek majd a szlovák politika és értelmiség 1994. utáni múltpolitikájára és történelemértelmezésére, melyek egyaránt párhuzamba hozhatóak a magyar folyamatokkal is.

A közelmúltban cseh kormányzat és magyar civil szervezetek kezdeményezésével megindult rehabilitációs folyamat sikeresen politikai szintre lépett, melynek várhatóan a közeljövőben eredménye is lesz (a cseh alsóház előtt napirenden Esterházy kérdése). A cseh közeledéssel szemben a szlovák vezető politikai elit napjainkig érvényesnek és követendőnek tartja a Benes-dekrétumokat³ a felvidéki magyarsággal szemben és Esterházy személyének rehabilitálásában sem kíván előrelépéseket tenni. Történelmi szerepének értékelése egészen a politika legfelsőbb szintjéig jutott, amikor a szlovák államfő, Ivan Gasparovic Esterházyt fasisztának bélyegezte, kirobbantva ezzel az úgy nevezett Gasparovic-Schmitt ügyet. A két államfő nézeteltérése a különböző magyar- és szlovák történelemfelfogásra is visszavezethető, ugyanakkor bizonyítja, hogy a két nemzet viszonya máig ellentmondásokkal terhelt, mind a kisebbségpolitikában, mind pedig a közös európai együttműködésben. A vita Esterházyról személyes ügy is egyben, mely a családját és utódait érinti, azonban kollektív kérdés is, mivel a kárpát-medencei magyarság emblematisztikus személye. Külön értelmezésre szorul a felvidéki magyar kisebbség értelmiségi és politikai (MKP, Híd-Most pártok) szintű reakciója, illetve a szlovák szemlélet a vita kapcsán és az 1994 utáni rehabilitációs politikájuk saját történelmi személyiségeiket illetően (Vojtech Tuka, Jozef Tiso, Alexander Mach, Ferdinand Durcansky).

A tanulmány alapcélja a tisztázatlan vitapontok és politikai értelmezések objektív megválaszolása a korabeli és az aktuálpolitika tekintetében.

³ Robert Fico: nem lehet megváltoztatni a Benes-dekrétumokat. Forrás: hír24 (Letöltés: 2012.10. 07.)

1. A rehabilitáció.

1.1 A fogalom

A rehabilitáció fogalma szűkebb értelemben a jogtalanul elszenvedett sérelem orvoslását jelenti, azonban a jogi, büntetőjogi értelem mellett van egy morális jelentése is⁴. Egy bírósági, esetünkben népbírósági ítélet felülvizsgálata jelentheti a történelemmel való szembenézést is, melynek erkölcsi és politikai vonzatai vannak. Dr. Boros Péter⁵ értelmezésében a történelmi személyeknek, főképp a Horthy-éra alatt vezető tisztséget betöltő tiszteknek és politikusoknak a rendszerváltás utáni rehabilitációja három szinten értelmezhető, lehet szűken jogi (büntetőjogi), történelmi-politikai és egyéni-erkölcsi. Esterházy János esetében nem csak a formális, jogi szempont van érvényben, eszméje morális szinten a felvidéki magyarság sorsával forrt össze.

1945 után Európa szerte bevett gyakorlat volt a II. világháború alatt pozíciót betöltő politikusok, tábornokok és háborús bűnösök felelősségre vonása. A nürnbergi és a tokiói, illetve a „hazai” népbírósági perek gyakran a győztes hatalmak érdekeinek és elveinek megfelelő ítéleteket hoztak, emellett nem voltak mentesek a politika hatásaitól sem (konceptiós perek). Magyarországon népbírósági perek keretében ítélték el a zsidók deportálásában és megsemmisítésében, illetve Magyarország 1938-1945 közötti kül- és belpolitikai döntéseiben játszott szerepük miatt Imrédy Bélát, Bárdossy Lászlót, Sztójay Dömét, Szálasi Ferencet. Azonban 1945-től a kommunista párt saját szervezetében való tisztogatás során a politikai leszámolás ezen formáját használta Rajk László ellen is. Az ezen perek alatt született ítéletek nem voltak mentesek a politikai megtorlástól és torzításoktól, sok esetben született téves, megalapozatlan ítélet, melyek felülvizsgálata a berendezkedő szocialista rendszer alapjait fenyegette volna. Egészen a

⁴ Dr. Róth Miklós: A mártír miniszterelnök - A köznyelvben ezt a fogalmat tágabb értelemben használják, és általában valaki becsületének, jó hírnevének helyreállítását, elégtétel szolgáltatását, illetve korábbi jogaiba való visszahelyezését értik rajta. Az eltérő fogalomhasználat miatt nem helyes Nagy Imre esetében jogi rehabilitációról beszélni. Forrás: Demokrata (Letöltés: 2012.10. 07.)

⁵ Dr. Boros Péter: A rehabilitáció kifejezést egyaránt lehet használni 1. szűken jogi (büntetőjogi), 2. történelmi-politikai, 3. egyéni-erkölcsi értelemben. Forrás: Beszélő (Letöltés: 2012.10. 07.)

rendszerváltásig sem a társadalomban nem volt törekvés, sem pedig a rendszerrel szemben nem volt lehetőség a perek felülvizsgálatára, váltást csak Nagy Imre 1989. júniusi újratemetése hozott⁶. Nagy Imre⁷ rehabilitálása lehetőséget adott a kétes nézőpontot megtestesítő ítéletek újratárgyalására. Az újjáalakult, illetve újonnan alakult politika erők saját ideológiájuk mentén vettek oltalmuk alá egy-egy 1945-1949 alatt elítélt történelmi személyt (Nagy Imre esetében konszenzus volt). A perújrafelvétel megkezdésével és a történész-, szakértő- és jogászbizottságok véleménye után a Legfelsőbb Bíróság feladata volt az ítélet semlegessé nyilvánítása, melyet a köztársasági elnök szentesített. Magyarországon nem csak jogi értelemben indultak rehabilitációs törekvések, általánosságban a Horthy-rendszer személyeit illetően ellentétes a tudományos élet és a közvélemény álláspontja (Jány vita, Bárdossy kérdése és Esterházy megítélése). A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsának döntésével rehabilitálhatja, jogilag tisztává teheti egy történelmi személy nevét és életművét, ezzel beemelve őt a rendszer és kormányzat múltpolitikájába is. A rehabilitáció emellett jelentheti egy nemzet múltbéli hibáival való szembenézést és történelmi felelősségének vállalását is. Esterházy esetében a szlovák közvéleménynek és elitnek a feladata a II. világháború alatti Szlovákia történelmi kérdéseinek a tisztázása⁸, a rendszert kiszolgáló tisztviselők és képviselők „enyhe” büntetésének⁹ szembeállítása a túlzó magyar

⁶ Dr. Róth Miklós: A mártír miniszterelnök - „Szükségesnek tartom – írtam ebben az észrevételben –, hogy a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a bírói függetlenség megsértésének megállapítása mellett elvi élel mondja ki, hogy a bírák csak a törvénynek vannak alávetve, politikai programoknak és pártoknak nem, így ítélezésük során kötelesek tartózkodni mindenféle – közvetlen vagy közvetett – politikai befolyástól.” Forrás: Demokrata (Letöltés: 2012.10. 07.)

⁸ Jan Čarnogurský szlovák igazságügy miniszter. Forrás: Szlovák Nemzeti Tanács 2001. március 29. - "Esterházy János egykori bírósági ítéletéből egyértelműen látszik, hogy olyan politikai ítélet született, amely objektíve létező tényeket nem vett figyelembe, és ez a jogilag erősen kifogásolható ítélet mind a mai napig érvényben van.Ha Szlovákia és a szlovákok etikailag is a jelenlegi európai formákhoz akarnak igazodni, akkor ezt a kérdést nem lehet megkerülni, s az etikai normák szerint kell rendezni."

⁹ Több háborús bűnösnek szobra, emléktáblája, utcája van Szlovákiában: Jozef Tisónak, akit Ján Slota, a nacionalista Szlovák Nemzeti Párt (SNS) elnöke "a szlovák nemzet egyik legnagyobb fiának" minősített, jelenleg több városban is van emléktáblája, és utcákat neveztek el róla... Ján Vojtassák szepességi püspöknek, aki a háború alatt nyíltan támogatta a zsidóüldözést, Zsolnán valamint a közeli Turdossinban (Tvrdošín) utcája van. Nagyszombatban utca van elnevezve Konstantin Culenről, a fasiszta rendszer egyik vezető publicistájáról. Tisót, Vojtassákot, Durcanskýt 1945 után háborús bűnösnek minősítették és halálra ítélték. Forrás: Múlt-kor (Letöltés: 2012.10. 07.)

kollektív bűnösséggel és az elítélt (gyakran koncepciók perében) magyarok ügyének a felülvizsgálata¹⁰.

1.2. A rehabilitáció gyakorlata Szlovákiában és Magyarországon

Nem hagyható figyelmen kívül a II. világháború utáni benesi politika jogkorlátozó tevékenysége (1945.IV.5.-kassai kormányprogram), mely törvényes eszközökkel mondta ki állampolgárai nagy hányadára a háborús bűnösséget. Benes célja a magyar és a német kisebbség kirekesztése volt az újraalakult Csehszlovákiából, ezáltal egy tisztán szláv, homogén állam kialakítása. A jogi korlátozások mellett az új hatalom népbíróági eljárások keretében rendelkezett a korábbi, számukra illegitim szlovák államban pozíciót betöltő magyar nemzetiségű politikusokról, köztisztviselőkről és értelmiségiekről, köztük Esterházy Jánosról is. Nem titkolt célja az államnak a magyar kisebbség politikai és értelmiségi vezetésének a lefejezése volt, kiutasítása az országból (lakosságcsere egyezmények), legvégsőbb esetben pedig likvidálása. Számos kivégzést hajtottak végre, illetve életfogytiglani büntetések születtek, Esterházy felett is így módon mondtak ítéletet¹¹ - előbb halál-, majd később életfogytig tartó büntetéssel sújtották.

A szocializmus alatt eleve nem volt lehetőség a párizsi béke által legitimált csehszlovák jogfosztó rendeletek revíziójára, egészen a rendszerváltásig, amikortól kezdve számos kezdeményezés indult Esterházy rehabilitálására és a két nemzet történelmi viszonyának rendezésére. A demokratikus rendszerek létrejöttével a történészbizottságok¹² tényfeltáró, objektív munkája és a politikusi, államfői kezdeményezések bizonyultak járható útnak.

¹⁰ Fábry Zoltán: Mach 30 éves büntetése és Esterházy halálra ítéltése kötetek helyett beszél. A szlovák nemzet újra fel van mentve. Újra felmentette magát mások befeketésével, föláldozásával. ... Az áldozatok újra a szlovákiai magyarok, mert Esterházy személyében az egész szlovákiai magyarság nyakára dobtak kötelet. A szlovákiai magyarok alkotják a bűnbakot, mely a nagyobb szlovák bűnököt hatálytalanítja.

¹¹ A szlovák népbíróági perekben mintegy 75 000 magyart ítélték el, utasítottak ki az országból. Nem volt ritka a tömeges ítélet sem – Kassa esetében.

¹² Prágában konferencia Esterházy Jánosról: "Meggyőződésünk, hogy a vitatott történelmi személyiségek, események értékelése a két ország között jól működő történész vegyes bizottság, és nem a politikai szféra feladata" - írta a magyar Külügyminisztérium.

A Horthy-rendszer aktív közszereplőinek rehabilitációjában az első lépcsőfok az 1993-94-ben kizárólag jogi alapon induló, a katonai vezetést érintő rehabilitáció volt. A bíróság az ítéletet nem morális alapokon, csakis tényszerűen, jogi szinten értelmezi. A Legfelsőbb Bíróság a Honvédelmi Minisztérium Rehabilitációs Bizottságának jelentése alapján Szombathelyi Ferenc, Werth Henrik és Jány Gusztáv népbíróság általi elítélését és kivégzését törvénytelennek és megalapozatlannak titulálta. Felmerül e kérdéskör tárgyalásánál, hogy a hadvezetésben vezető pozíciót betöltő tisztek és tábornokok követtek-e el valójában háborús bűncselekményt, vagy pedig az volt a bűnük, hogy szembeszálltak a sztálini kommunizmussal, ami a perek alatt egyenlő volt a fasiszta stigmatizáló jelzővel. Ezzel párhuzamban meg kell ítélni a felelősségüket is, de ez már történelmi kérdés, nem pedig politikai. A Legfelsőbb Bíróság értelmezésében „... *a közös vélemény: a tábornokok ellen 1945 után lefolytatott perek mindegyikében megalapozatlan ítéletet hoztak, a bizonyítás mindhárom szakaszában – nyomozói, ügyészi, bírói – nemcsak a büntető eljárásjog garanciális rendszerét sértették, de a felsorakoztatott bizonyítékokkal, ezek értékelésével és így az indoklásokkal a vád főbb pontjait nem hozták összhangba az ítéletekkel.*” Jány Gusztáv esetében 1993.X.4-én a Legfelsőbb Bíróság felmentette őt az ellene emelt vádak alól, ezután 2011.II.11-én Schmitt Pál, köztársasági elnök a honvédelmi miniszterhez fordult posztumusz vezérezredesi kinevezése ügyében. A Honvédelmi Minisztérium a beadványt a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársainak bevonásával vizsgálja. Egy katonai vezető tevékenységének értelmezése eltér egy politikusétól, mivel felelőssége is más szinteken kereshető. Werth Henrik és a katonai vezető körök szerepe az ország háborúba sodródásában vitathatatlan, de a fasiszta bélyeg megkérdőjelezhető.

A rehabilitációs kérdéskör vizsgálatánál végül kitérnék a szlovák belpolitika történelemfelfogására és a magyar kisebbséghez való viszonyára is. A szlovák népbírósági pereket a Szlovák Nemzeti Tanács által 1945.V.15-én kihirdetett 33./1945 számú rendelet szabályozta. A tanúk nagy része szlovák származású volt, őket a Belügyi Megbízotti Hivatal választotta ki, számos esetben irigységből, vagyonszerzés céljából vagy pedig a rendőrség kényszerítése miatt vettek részt a perekben. A vádlottak személyéről és azok kiválasztásáról a Belügyi Megbízotti Hivatal Nemzetbiztonsági Osztályának az 1945. szeptember 11-i, „a fasisztáknak és a Csehszlovák Köztársaság ellenségeinek” összeírását elrendelő utasítása rendelkezik. A magyarságot az 1938-as

bécsi döntésből következően revizionizmussal, kokárdaviseléssel, németekkel való kollaborálással, illegális földtulajdon szerzéssel, a demokratikus nézeteket vallók üldözésével, szlovákellenességgel, kémkedéssel, rémhírterjesztéssel, nyilas párttagsággal és háborús bűnösséggel vádolták, mely vádak nagy része alaptalan volt. Bizonyos esetekben a tanuk „mendemondákra” hivatkozva jelentették fel magyar szomszédjukat, ezen vádak az ügyész is elutasította. Az SZNT 33/1945. számú rendelete második része 10. §-ának első bekezdése szerint: „A népbíróság nem folytathat eljárást a vádlott távollétében”. Ez az ítélkezés első évében, 1945-ben jelentősen megnehezítette a népbíróságok tevékenységét, ezért az Igazságügyi Megbízotti Hivatal 1946. október 4-i 41751/1946-13. számú utasításában lehetővé tette, hogy a népbíróság az ügyészség vádirata alapján a vádlott távollétében is ítélkezzen. Kijelenti, hogy „az ismeretlen helyen tartózkodó vádlottak esetében a népbíróságok számára nem kötelező a vádlottak személyes kihallgatása”, vagyis a jelenléte¹³. Esterházy Jánost sok magyarhoz hasonlóan, a Szovjetunióba való deportálása alatt ítélték el, kémkedés, hazaárulás és Csehszlovákia felszámolására irányuló magatartása miatt. Az ítéletek nagy része börtönbüntetés, állampolgárságtól való megfosztás, vagyonelkobzás, kitoloncolás Szlovákiából, legkomolyabb esetben pedig halálbüntetés volt. Esterházyt előbb kötél általi halálbüntetésre ítélték, melyet később életfogytiglani börtönbüntetésre változtattak.

Szlovákiában a magyarellenesség „beidegződött” a köztudatba, számos formája van, kezdve az utcai falfirkától a nyelvtörvényig, a kettős állampolgárság tilalmáig, vagy Gasparovic Esterházy-ellenes megnyilvánulásáig. Elengedhetetlen kérdés azonban a II. világháború alatt fasisztaként számon tartott Tiso vezette Szlovákia kérdésének a tisztázása, a felelősség kimondása. Az 1945-ös csehszlovák népbírósági perek a történelmi felelősséget nagyrészt a német és magyar kisebbségre hárították, magukat pedig a hitleri náciizmus áldozatának titulálták. Ám a történelemtkép nem ennyire letisztult, a II. világháborús szlovák elit fasiszta vonásira is ki kell térni, csakúgy, mint a magyarországi Horthy-rendszer vizsgálatában. Jozef Tiso, Vojtech Tuka, Ferdinand Durcansky, Alexander Mach történelmi szerepe párhuzamba hozható Horthy Miklóssal, Imrédy Bélával, vagy akár Szálasi Ferencsel. A szlovák múltpolitikában mégis egyfajta

¹³ Vadkerty Katalin: Vádak, vádlottak, ítéletek – A szlovák népbíróságok történetéből (Társadalomtudományi Szemle, X. évfolyam, 2008/2. szám)

védekező mechanizmus és felmentő álláspont az uralkodó, miszerint a független Szlovákia a magyar revíziótól tartva centralizálta a hatalmat, mely fasiszta módon szerveződött meg és részben II. világháborús szerepét enyhítendő a Horthy-rendszerre próbálja a történelmi felelősségét áthárítani. A magyarság mellett a szlovák történettudomány a Náci Németország Szlovákiára való hatásával és a kényszeredett geopolitikai helyzettel magyarázza a Zsidó Kódex létét és a zsidóság deportálását. A gondolatmenetet igazolásul szolgál, hogy a Benes-dekrétumokat (2007-ben megerősítés) a mai napig érvényben hagyták.

Napjainkban felmerült Ferdinand Durcanskynak¹⁴, a II. világháború alatti független Szlovákia külügyminiszterének való szobor állítása a Zsolna melletti Rajec faluban. Jan Rybarik, a település polgármestere a következőt nyilatkozta a szobor jogosságáról: „...köszönhetően annak, hogy a fasiszta Németországgal barátságtalanul viselkedett, elfogatóparancs volt ellene, illetve nem igaz az az állítás sem, hogy a zsidók deportálásának egyik fő ügyintézője lett volna, ráadásul tettei és személye nem lett azon a konferencián negatív módon sem elítélve, amit 90. születésnapja alkalmából szerveztek.” A konferenciát a Matica Slovenska szervezte, mely a Szlovák Tudományos Akadémia keretein belül működik. A politika és tudomány határainak összemosódása Szlovákiában jól érzékelhető, míg Esterházyt „rossz-fasisztaként” bélyegzik, addig a háborús bűntettek elkövetésében nagy szerepet vállaló Durcanskynak szobrot emelnek és „jó-fasisztaként” tartja a közvélemény számon. Az 1993.I.1-jén megalakult új Szlovák Köztársaság elvi alapon elhatárolódik igaz a II. világháború alatti fasiszta Szlovákiától, belpolitikájában mégis az 1940-es évek meghatározó vonásait eleveníti fel, mind a kisebbségeivel, mind pedig a történelméhez való viszonyában.

1.3. Esterházy rehabilitálásának kísérletei

A szocialista rendszerek demokratizálódási folyamatának köszönhetően 1991-ben Esterházyt a Vaclav Havel által alapított Masaryk-díjra jelölték, amit a Szlovák

¹⁴ A korabeli szlovák állam zsidóellenes és nácibarát politikájának ismert képviselőjeként számon tartott Durcanskyt 1947-ben ítélték halálra. Durcansky a külügyi és belügyi tárca élén volt a Tiso-kormány tagja, nagy felelőssége volt a közel 60 000 fős szlovák zsidóság deportálásában. „... a történészek szerint életművében több a pozitívum, mint a negatívum.”

Nemzeti Tanács elfogadott, de a Szlovák Tudományos Akadémia kérésére törölték a jelöltek közül. Az elutasításnak okai közé sorolható a korabeli történelmi helyzet, mely az egyre ellentétesebb cseh és szlovák viszony miatt nem biztosított kedvező légkört egy ilyen történelmi és politikai probléma megvitatására. Azonban abból a tényből kiindulva, hogy a legfelsőbb akadémiai körök utasították el a rehabilitációt, igen veszélyes folyamatokra lehet következtetni. A politika, a jog és a történelemfelfogás határai Esterházy esetében összemosódtak, ami a magyar és szlovák nemzet viszonyában is ciklikusan aktualizálódó ellentétet vezet.

1992 júliusában Esterházy leánya, Malfatti-Esterházy Alice beadványában kérte az 1947-es ítélet semmissé nyilvánítását. A per-újravizsgálati kérelemben lánya hivatkozott a per formai hibáira, miszerint apja nem tartózkodott Szlovákia területén, a védőügyvéd nem rendelkezett az ügyről elegendő információval és nem kapott fellebbezésre lehetőséget. Csehszlovákia 1993.I.1.-jei felbomlásával a rehabilitációs folyamat egy időre megakadt mivel a két, immáron független nemzet saját identitását kereste, kialakítva önnön múltpolitikáját. 1993-ban Göncz Árpád elérte, hogy az orosz legfelsőbb bíróság rehabilitálja Esterházyt¹⁵, ám ezt a Csehszlovák utódállamok még a mai napig nem tették meg. Az orosz bíróság döntése e tekintetben kimagasló jelentőségű, mivel beismeri az Esterházy elítélésében döntő szerepet játszó koholt vádak létét és felmenti a felvidéki politikust azok alól. E nemzetközi erejű döntésre reagálva a szlovák bíróságoknak is rehabilitálniuk kellett volna Esterházyt. A Pozsonyban 1994.X.4-én elkezdődött rehabilitációs per láthatóan kudarcra volt ítélve, mivel a szlovák értelmiség ódzkodott a történelemmel való szembenézéstől. 1995-ben lánya, Alice, újabb pert indított, újfent hivatkozva a népbírói perek formai hibáira. A perben kikérték vegyes, szlovák és magyar történetbizottság véleményét, cseh döntőbírával, azonban a történeti értelmezés még sarkosabb volt, mint a '47-es ítélet, sőt a cseh döntőbíró, Jaroslav Valenta, még enyhének is nevezte azt. A próbálkozások sikertelenül végezték, a szlovák fél részéről nem történt felülvizsgálat egyik esetben sem. Az elutasítás alapja a 119/1990. számú törvény, mely az 1948.II.25 és 1990.I.1. közötti ítéleteket veszi semmisnek, Esterházyt azonban 1947-ben ítélték el, ezért a

¹⁵ Oroszországi Föderáció határozata 1993. január 21. – Esterházy felmentése: Az Oroszországi Föderáció legfőbb ügyessége 1993. január 21-én kelt határozatában Esterházy Jánost, akit 1946-ban a Szovjetunióban 10 évre ítélték, minden vád alól felmentette és rehabilitálta.

törvény nem vonatkozik rá. A szlovák jogalkotó célja ezen intervallum megállapításával feltételezhetően az volt, hogy a népbíróági perek, melyek nagy része 1945-1947 között zajlott, ne kerüljenek újratárgyalásra, mivel azok „kényes és kényelmetlen” problémákra hívnák fel a nemzetközi és a hazai közvélemény figyelmét. Az ügyben ezek után véleményalkotásra felkért Strasbourgi Nemzetközi Bíróság, a kellő jogalap hiányában, Szlovákia kompetenciájába utalta vissza Esterházy rehabilitálásának ügyét¹⁶.

1999-ben Alois Mock, Ausztria külügyminisztere (korábbi konzervatív-néppárti képviselő, ÖVP), indítványozta Jan Čarnogursk igazságügyi miniszter felé a rehabilitáció megindítását. 2001-ben Benita Ferrero-Waldner, osztrák és Martonyi János magyar külügyminiszter kérte Eduard Kukan szlovák külügyminisztert Esterházy ügyének újrafelvételéhez, azonban mindkét esetben a szlovák politika nem támogatta és az említett nemzetközi kérések rendre kudarcot vallottak.

A rehabilitáció külpolitikai ügy is egyben, melyet Magyarország részéről eddig a köztársasági elnökök, többek között Göncz Árpád, Mádl Ferenc, Sólyom László és Schmitt Pál, illetve a hivatalban lévő, jobboldali kormányok (külügyminiszterei, jelenleg Martonyi János) kezdeményeztek. Az Európai Unió csatlakozás elő kapujában fontos előrelépést jelenthetett volna ez a gesztus a magyar-szlovák és magyar-cseh viszony rendezésére. Fontos kérdés, hogy vajon mi az oka annak, hogy a két állam ennyire ellenzi a rehabilitálást? Az alábbi problémát vetette fel Sólyom László Esterházy ügyével kapcsolatban: *"Hogy néz az ki, hogy mindenki tisztel egy háborús bűnöst, hivatalosan politikusok kiállnak mellette, ugyanakkor ő jogilag és papíron még mindig a lehető legsúlyosabb elítélést hordozza magán."* A kérdés jogos, maga a háborús bűnös státusz már aktualitását veszítette, ám a szlovák fél még mindig ragaszkodik hozzá. A szlovák tudományos és politikai elit e tételre hivatkozva határozza meg saját identitását és történelem-, illetve eszmepolitikáját szubjektív módon, a magyarokkal szemben. Sólyom a következő választ adja: *"... a szembenézésről való ódzkodás, a bátorság hiánya, hogy egy nép, és itt Szlovákiáról van szó, sőt Csehországról, Csehszlovákiáról van szó, szembenézzon azzal a korszakkal, ami közvetlenül a háború után következett be."* Ezen érvek alapján szükség lenne a mihamarabbi rehabilitálásra, mely már több, mint 55 éve húzódik, a magyarság pedig

¹⁶ Molnár Imre: Esterházy János utóélete (389.o.)

55 éve nem érezheti hazájának az országot, ahová hagyományai és közös történelmük köti. Fontos tény, hogy nem csak a kommunizmus hibái közé sorolható a magyar kisebbség kálváriája, hanem korábbra szükséges visszatekinteni, egészen az elcsatolásig, 1920-ig, mikortól a felvidéki magyarok jogai alkotmányosan garantáltak voltak, ám sok területen hátrányban részesültek (foglalkozás, oktatás, kisebbségi jogok érvényesítése). Az érem másik oldalaként azonban a szlovák fél sérelmeit is figyelembe kell venni, célravezető az objektív, független és vegyes történészbizottság felállítása, mely politikai szubjektumoktól mentesen tények alapján tisztázza a kérdéses problémákat, hisz csakis az egyeztető, konszenzusos úton lehet felszámolni a több, mint fél évszázados ellentéteket.

Esterházy rehabilitálásának első jelentős külpolitikai lépcsőfoka 2009.III.23-án, Varsóban a lengyel Polonia Restituta érdem posztumusz átadása volt, melyet lánya, Esterházy Alice, vett át. Az átadáson jelen volt Lech Kaczynski, lengyel államfő és Sólyom László, magyar államfő is, emelve az esemény politikai nivóját. A kitüntetéssel a lengyel államfő elismerte Esterházy embermentő tevékenységét, nagyságát és köszönetet mondott a lengyel és a zsidó menekültek segítéséért, illetve a lengyel-magyar kapcsolatok ápolásáért.¹⁷ Lánya a következő fontos kijelentéseket tette, melyek a dolgozat későbbi részében még újratárgyalandók lesznek: *„Fontos lenne, hogy a XXI. század fiataljai való történelemismeret alapján, büszkén vállalhassák múltjukat, s emlékezzenek azon pillanatokra is, amikor nemzetük nagyjai, az embertelen körülmények közepette is példát tudtak mutatni a jövő számára.”* Ezen kijelentéssel lánya Esterházyt a kor negatívumai fölé helyezte, aki túlnőtt az akkor uralkodó szellem kicsinyességein is. *„A kisebbségvédő politikus Lengyelország Hitleri megszállása után*

¹⁷ Lengyelország 1939-es német megszállása után Esterházy kapcsolatai révén számos politikusnak, katonatisztnek és zsidó származású lengyelnek segített magyar útlevéllel és pénzbeli támogatással Magyarországon keresztül Angliába eljutni.

Veronika Dubnická-Schlesingerova: Kész vagyok tanúskodni. Forrás: Új Szó (1993. június 14.)

"Zsidó családból származom. Szüleim 1941-ben megkeresztelkedtek. Nagybátyámék viszont nem keresztelkedtek ki. Ők 1942-ben, a deportálások elől Budapestre menekültek. Anyagilag itt Esterházy János támogatta őket 1944-ig. Tulajdonképpen egész családunk Esterházy Jánosnak és családjának köszönheti, hogy túlélhettük azt a borzalmas időszakot. Igazságtalannak tartom, hogy őt, mint háborús bűnöst ítélték el. Ha sor kerül a per újratárgyalására, kész vagyok a bíróság előtt is tanúskodni Esterházy János mellett. Szerintem megérdemelné, hogy rehabilitálják."

embermentő államférfivá nőtt fel... Esterházy nem csak a lengyel menekülteknek szervezett segítségnyújtást, hanem a zsidókat és a nácik elől menekülő ellenállókat is segítette, tekintet nélkül arra, hogy mely nemzet fiainak vallották magukat.” Ezen érdemei ellenére Esterházyt megfosztották emberi jogaitól, hamvai egy tömegsírban vannak elhelyezve (motolei temető¹⁸). Lánya a következőket mondta a Magyar Hírlap hasábjain a végső nyugalomba helyezéséről: *“... ha a szlovákok megérnek arra, hogy kezet nyújtsanak a magyaroknak, ha más lesz a viszonyulásuk a magyar kisebbséghez, ha a Benes-dekrétumokat semmissé nyilvánítják, ehhez azonban csoda kellene.”* A lengyel államtól és politikai elittől baráti gesztus Magyarország felé a posztumusz díj Esterházynek ítélése, a rehabilitáció következő lépcsőfoka Csehország volt.

A prágai petíciót a Magyarok Világszövetsége készítette, melyben céljuk, együttműködve a cseh civil szervezetekkel, Esterházy János rehabilitálása. Maga az ügy nagyon friss, hivatalos eredménye még nem született, de nagy reményeket fűznek hozzá a magyarok, egy évszázados gát felszámolásának kulcsmomentuma lehet a 2012.III.08-i esemény. Számos magyarországi szervezet csatlakozott hozzá, mint például a szegedi Független Városi Szövetség, a Szent László Király Alapítvány a Szellemi és Erkölcsi Megújulásért, a Pro Libertate Alapítvány, illetve a Fejér Szövetség Mozgalom. A petíciót a világszövetség és aláírói a cseh parlamentnek és Miroslava Nemcova elnök asszonynak címezték, azon reményben, hogy a Csehország által 2008.VI.3-án elfogadott Prágai Nyilatkozat az európai lelkiismeret és a kommunizmus tárgyában dokumentum keretében Esterházy is mentességet nyerhet. A cseh törvényhozás és elnök asszony részére küldött levélben szó esik az igazságtalan és sok esetben alaptalan váddal indított népbírósi perekről és a magyarság jogfosztásáról, mely a mai napig érvényben van még. A petíció az Esterházyt ért vádakat cáfolja¹⁹, melyet történelmi vizsgálóbizottság eredményeivel támaszt alá illetve az Esterházyról alkotott pozitív nemzetközi véleményt helyezi szembe az idejétmúlt ellenséges képpel. Az elismerést bizonyítja a lengyel államfő, Lech Kaczynski, által 2009-ben adományozott posztumusz kitüntetés, a Polonia Restituta, illetve az USA-ban székelő Anti-Defamation League

¹⁸ A 9181 P. jelzéssel ellátott lapos kis pléhdobozt egy falmélyedésből vették ki más hasonló urnák közül. Az urnát a hatóságok később visszavitték Mírovba, innen a prágai Pankrác börtönbe, majd a prágai motolei temetőben egy tömegsírba helyezték el 78 urnával egyetemben.

¹⁹ Antiszemitizmus, Csehszlovákia szétverésének, nácibarátság, hazaárulás vádja.

(Rágalmazásellenes Liga) által adományozott Jan Karski Bátorság és Törődés Díj²⁰. A petíció sikeres volt, mivel az Esterházy halálának 55. évfordulóján szervezett emléknapon koszorúzás keretében eljutott a cseh alsóházhoz. Az ügyet segítette Rudolf Kucera, cseh politológus, aki műveiben hitet tett a kisebbségek szerepének a fontosságáról, így a magyarokéről is Szlovákia tekintetében, illetve Karel Schwarzenberg cseh külügyminiszter, aki politikai szinten is legitimálta az újratemetést és megtette ezáltal az első lépéseket a rehabilitálás felé. A helyi emberjogi szervezet, a Habeas Corpus, által összehívott sajtótájékoztatón az MVSZ elnöke, Patrubby Miklós²¹, a következőképp vélekedett az ügy sikerességéről: *„Azért jöttünk Prágába, hogy kegyelettel fejet hajtsunk gróf Esterházy János áldott emléke előtt, akinek személye maga az erkölcsi mérce. Azért jöttünk Prágába, hogy köszönetet mondjunk Rudolf Kučerának, Karel Schwarzenbergnek, és a cseh közélet mindazon szereplőinek, akik segítettek Esterházy János hamvai nyughelyének több mint fél évszázad után történt azonosítását és ott emlékhely kialakítását. Végül azért jöttünk Prágába, hogy a cseh parlamentnek, az egykori Csehszlovákia elsőszámú utódállama képviselőtestületének átadjuk azt a petíciót, amelyben magyar, cseh, lengyel szervezetek és személyek kéri Esterházy János rehabilitálását.”* A szervezet célja nyilvánvaló, a rehabilitálás ügyének jogi keretei tisztázottak, emellett sikerült magát a kezdeményezést bejuttatni a politikába, innentől már a cseh félnek kell lépnie. A következőkben a sajtótájékoztató két fontos kérdésével foglalkoznék. A MVSZ elnökének a következő volt a válasza a petíció eredményeivel kapcsolatban: *„Tekintettel arra, hogy Esterházy János rehabilitálása nem jogi, hanem csupán politikai akarat kérdése, úgy számítjuk, hogy a cseh parlament érdemi válasza nem hamarabb, mint fél éven belül, de nem később, mint egy éven belül meg fog születni.”* Amennyiben valóban egy éven belül, várhatóan pozitív, reményekkel teli válasz jön, akkor feltehetően a rehabilitálás is megindul, ami lavinaszerűen magával vonhatja a Szlovákiában való Esterházy becsületének visszaadását is, ezzel pedig a magyar kisebbség háborús bűnös státuszának megszűnését is. Ez egy igen nagy lépés lenne. Patrubby magáról az ügynek a negatívumairól, a

²⁰ Courage to Care Award Presentation to Janos Esterhazy. Forrás: ADL (Letöltés: 2012.09. 25.)

²¹ Az RMDSZ országos elnökségének tagja (1991–92), a Magyarok Világszövetségének 1992-től elnökségi tagja, 1996-tól elnökhelyettese, 2000-től elnöke; a Világszövetség Erdélyi Társaságának alapító elnöke (1994-től).

feszültség, a régi sebek újbóli felemlegetésének a lehetőségéről a következőket mondta: „*Esterházy János remélt rehabilitálása kiváló szolgálatot tesz majd a cseh-magyar kapcsolatoknak, és igen jelentős lesz egész Európa jövője szempontjából, hiszen Esterházy János rehabilitálásának kérdése az igazságosság kérdése. Európának csak akkor van jövője, ha az igazság és az igazságosság győzedelmeskedni tud Csehországban és mindenütt Európában!*” Ezen kijelentésével a szervezet elnöke túllépett a Trianon okozta sebeken, a Kárpát-medence népeinek a megbékélését szorgalmazza, nem csak Csehország értelmében, hanem Szlovákia, Szerbia és Románia tekintetében is, ahol jelentős magyar kisebbség él.

2. A szlovák politika Esterházy-képe. Politikai és történelmi álláspontok. A szlovák múltpolitika, a Tiso-rezsim megítélése.

Esterházy értelmezését a magyarországi sztereotípiák kiküszöbölésének érdekében a szlovák fél történelemképén keresztül ajánlatos kezdeni.

A két világháború között a szlovák közvéleményben a területi és ebből következő politikai ellentétek miatt kialakult egy a magyarokkal szembeni félelem, hiszen politikusaik előszeretettel alkalmazták azt az apokaliptikus víziót, hogy visszacsatolják az egész határ menti sávot Magyarországhoz, legszélsőségebb esetekben pedig egész Szlovákiát²². Nem teljesen alaptalan tézis volt, mivel a sztálini és hitleri politika is egész nemzeteket tologatott a térképen, mintha áruk lennének. A tudatos ellenség-megjelölés elidegenítette az egykor egy ország keretei közt élő népeket. Innen gyökerezethető a bizalmatlanság és az elhidegülés a két ország között, melyet a mai napig nem sikerült még felszámolni. Azonban másik oldalról figyelembe kell venni a szlovák nemzeti öntudat kibontakozásának direkt akadályozását a XX. század és a történelem különböző szakaszaiban, melyben a magyar és cseh félnek döntő szerepe van.

A trianoni békeszerződés okozta traumából felocsúdva Esterházy az Országos Keresztényszocialista Párt tagjaként, majd elnökeként 1920-tól aktívan politizált, az

²² Szlovákia Magyarországhoz való társulása, belső autonómiával és parlamenttel, Jozef Tiso 1937-38-as programjában is benne volt, azonban, mind a magyar, mind a szlovák elit bizalmatlanul viszonyult ezen kérdéshez. (Kánya Kálmán – Tiso tárgyalások Komáromban)

egyetlen utat a törvényes, parlamenti képviseletben látta (Prága), ahol a magyar érdekeket képviselhette, mint kisebbségben lévő államalkotót, a magyarságot igyekezett egy pártban összefogni. A párt hajlott minden demokratikus irányzat befogadására és viszonylag legitim módon tudott működni egészen 1938-ig, amikor is a magyarság nagy része visszakerült az anyaországhoz.

A világégés előestéjén az 1938.XI.2.-án létrejött első bécsi döntés 12 ezer km-t juttatott vissza Magyarországhoz, 870 000 lakossal, melynek a 85%-a magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Az első független szlovák állam ezt a traumát úgy dolgozta fel, hogy véglegesen elhatárolódott a magyaroktól, Hitler pedig végig a háború alatt igyekezett mindkét félt kijátszani területi kecsegtetésekkel egymás ellen. Esterházy a bécsi döntés után nem tért vissza Magyarországra, vállalta a Szlovákiában maradt 65-70 000 magyar képviselését a pozsonyi parlamentben.²³ A parlamentbe a Jozef Tiso vezette új, független szlovák állam első választásán országos listáról került be egyedüli magyarként. Az anyaországhoz vissza nem került magyarságot az Egyesült Magyar Pártban igyekezett összefogni, melynek működését a szélsőjobboldali szlovák szervezetek a háború végéig folyamatosan gátolták, a kormányzat pedig nem torolta meg az ellene elkövetett jogtalanságokat, hagyva, hogy a párt, egyesület tagjait folyamatosan zaklassák.²⁴ A szlovák nép magyarokhoz való viszonyát kiválóan tükrözi, hogy míg körülbelül 60 000 fős magyarság élt Szlovákiában, a párt tagjainak létszáma volt, amikor elérte a 120 000-t is, köszönhetően annak, hogy bárki a tagja lehetett, legyen az szlovák, lengyel vagy német ajkú állampolgár. Az úgynevezett Nemzeti Ház programmal és egyben testvéri mozgalommal Esterházy a háború alatt igyekezett a rászorulókon gyűjtési akciók keretében segíteni, emellett a programnak célja volt még a magyar kultúra ápolása is. A fasizmus fokozatos térnyerésével szemben Esterházy és pártja igyekezett a zsidókat megvédeni a hatalomtól, bújtták őket, olykor még saját életük árán is. Esterházy bírálói erről a tényről gyakran megfélekeznek. A szlovák bábállam nacionalista vezetése igyekezett egy homogén Szlovákiát megalkotni, megvonva mindennemű támogatást kisebbségeitől (zsidók deportálása, magyarok inzultálása). *„A szlovák politikai vezető réteg tervei között a reciprocitás következetes*

²³ Vigh Károly: Vádak vádja: magyarságom. Forrás: Esterházy János emlékkönyv, 83.o. Századvég 2001

²⁴ Fábry Zoltán: A vádlott megszólal: A cseh és szlovák értelmiség címére. Forrás: Esterházy János emlékkönyv, 82.o. Századvég 2001

képviselte mellett ott szerepelt a magyar népcsoporttól való megszabadulás vágyképe is. Ezt igazolják azok a szlovák politikai vezetők (például Mach belügyminiszter) által időnként felröppentett hírek, amelyek a magyarsággal kapcsolatban már akkor felvetették a lakosságcsere, illetve a kitelepítés ötletét. Ebben a Tiso-féle szlovák garnitúrának nagy gyakorlata volt, hiszen - a zsidók eltávolítása mellett - az országot órák alatt megtisztították a tízezres létszámú cseh nemzetiségű lakosságtól is.”²⁵

A következőkben Jan Mitac szlovák történész Esterházyról alkotott képét mutatom be. Mitac szerint a magyar történetírás túldicséri és felértékeli Esterházy tetteit, mivel a politikus számos esetben nem tartotta tiszteletben a demokratikus értékeket, a demokratikus Csehszlovákia ellen nem csak szervezkedett, hanem a gyakorlatban is hozzájárult annak bukásához. Esterházy-t meggyanúsítja kémkedéssel és hazafiatlansággal. Ezt a kijelentést meg kell cáfolni, mivel minden kisebbségi politikus elkerülhetetlenül kapcsolatban áll az anyaország kormányzatával, de az elcsatolt terület kormányzatával is, így összekötő kapocsként tud működni és mindkét fél számára tolmácsolni tudja a kisebbség problémáit. Esterházy igen sokat járt Budapesten, de célja nem a lázítás volt és Csehszlovákia nemzetbiztonsági titkainak kiadása, hanem főleg 1938.XI.2-a után a Magyarországhoz került jelentős, 100-120 000 fős szlovák kisebbség jogainak és érdekeinek a kijárása. Felvetik Esterházy ellen pártjának túlzott centralizálását és egyedüli magyar pártként a pluralizmus kizárását, ami a gyakorlatban elkerülhetetlen, mivel a kisebbség célja a törvényhozásban minél több mandátum megszerzése a többségi nemzettel szemben, ehhez pedig legnagyobb esélye azon esetben van csak, ha egy párt fogja össze értékeit és nem aprózódnak el a szavazatok.

A szlovák pszichébe beleágyazódott Esterházyról az a kép, hogy Szlovákiát valamilyen úton-módon mindenképp vissza akarta csatolni Magyarországhoz, említettek ehhez lengyel segítséget családi kapcsolatai révén, de hitleri német érdekeket is. Számos, témájában teljesen elütő, parlamenti vitában hozták fel ellene alaptalanul ezt a vádat, igen közkedvelt kifejezés volt: „... *hogy amíg Ön Budapestre utazgatott...*”. A szlovák fél hivatkozik még a Szudéta-vidéken nagyszámban élő németekkel és

²⁵ Molnár J. Imre: Megjegyzések az Esterházy János ellentmondásai: Rész az árkészítésben című cikkhez. Forrás: Magyar Narancs (Letöltés: 2012.10. 07.)

vezetőjükkal, Konrad Henleinnal²⁶ való kapcsolatára és egy Csehszlovákia megsemmisítését célzó összeesküvésre is. A vád alaptalan, mivel Esterházy kimondottan rossz viszonyban volt a német kisebbségi politikussal, pont ezen agresszív céljai miatt.

Bizonyos pontokban azonban a szlovák fél sem tudja megcáfolni Esterházy érdemeit, ilyennek tekinthető a zsidóság deportálásának meg nem szavazása²⁷, amit úgy próbálnak eljelenítélteleníteni, hogy akkor már olyannyira a fasiszta rendszer része volt a politikus, hogy már csak maximum egy szép gesztusként lehet rá tekinteni, de eredményre cselekedete már nem vezet(het)ett. Emellett a szlovák történetírás úgy tartja, hogy Esterházy mellett több szlovák képviselő is kivonult a törvényhozásból tiltakozásuk jeléül.²⁸ Mai, európai értékeken alapuló, szemlélet szerint elfogadhatatlan, hogy ilyesfajta kirekesztő állami magatartás megvalósulhatott Kelet-Közép-Európában. E kérdés tisztázása, okulva a történelem hibáiból, az utókor feladata.

Ezen kép negatív beállításai sok esetben falsak, lehetséges, hogy utólag ilyen sarkított aspektusokból nézve, belemagyarázva lehet találni Esterházyról hazafiatlan, kémkedésről szóló, szlovákellenes dokumentumokat, de az életműve nem erről árulkodik²⁹. Elég csak egy beszédét megnézni és rögtön kiütközik belőle a

²⁶ Esterházy ítéletében az egyik fő érv a Csehszlovákia elleni hazaáruló és bomlasztó tevékenység, melyet a Henleinnal való kapcsolatai is alátámasztanak – a bíróság szerint. Esterházy azonban a demokratikus utat tartotta a magyarság számára járhatónak, ellene ment Henlein politikájának, amit Hitler többször is felrótt ellene. Henlein igyekezett meggyőzni a magyar politikai vezetőket, köztük Esterházyt is, hogy lépjenek fel együtt a csehszlovák kormányzat ellen, Esterházy azonban rendre elutasította ezen rendszerellenes megoldásokat. A II. világháború után a csehszlovák politika a magyarságot a németekkel együtt kollektív bűnösnek kiáltotta ki (Benes-dekrétumok), azonban figyelmen kívül hagyta azt a tény, hogy a magyar pártok nem vettek részt Csehszlovákia felbomlasztásában, mindvégig a békés, kompromisszumos revízióra törekedtek.

²⁷ Gardista és Grenzbote lapok kritikája: „Der Herr Graf stimmte nicht mit” (A Gróf Úr nem szavazta meg)

A 68/1942-es számú törvény megszavazásakor „a totalitárius gyakorlatban nyilván azóta is példátlan merészséggel , a ház valamennyi jelenlévő tagjának alázatos igenjével szemben” (Peéry) egyedül Esterházy János karja nem lendült a magasba. (Molnár: 243.o.)

²⁸ Esterházy János szlovák és magyar szemmel. Forrás: parameter.sk (Letöltés: 2012.09. 11)

²⁹ Jan Medved: Esterházy nem volt hazaáruló. Forrás: Új Szó 1995. április 5.

"Mélyen felháborított a hír, annál inkább, mivel személyesen ismertem Esterházy grófot, és több alkalommal volt szerencsém vele és a Magyar Párt vezetőivel találkozni itt Zólyomban. Szlovákia szerte, de konkrétan, itt Zólyomban (...) Rehabilitálását teljesen jogosnak, sőt nagyon is indokoltnak

szlováksággal való azonosságtudat érzete, nem pedig a hátba döfése, az elárulása. Ennek ellenére jeles szlovák politikusok ezt máig nem látják be, fasisztának nevezik, és negatív jelzőket ragasztanak rá. A szlovák múltpolitikára, mint már korábban írtam, jellemző a történelem fel nem vállalása, a bűnbakkeresés. Az 1938-1945-ig tartó időszakot a szlovák elit a függetlenség korának tartja, ami a német befolyás és a korabeli autoriter szellem és ideológiák hatására egyfajta fasiszta államban valósult meg. Igaz az 1945-ös háborús bűnösökről szóló perekben elítélik a Tiso-rezsimben tevékenyen részt vevő, politikai szerepet betöltő személyeket, ugyanakkor a csehszlovák politika a felelősség nagy részét a nemzetiségeire hárítja. Csehszlovákia újraalakulásának egyik fontos alapja a szövetséges hatalmak szemében a Hitlernek eladott, feláldozott ország képe, melyet Eduard Benes, csakúgy, mint 1918 előtt, Párizsban kiválóan „elhitetett” a korszak politikusaival. Esterházy János és a magyarság bűne azonban sarkított: Esterházy mivel képviselő volt 1938-1944-ig, ezért kollaborált a nácibarát szlovák vezetéssel, így elítélése jogos – a csehszlovák nézőpont szerint. A felvidéki magyarság pedig, akik elhagyták 1938.XI.2-án Csehszlovákiát, eljátszotta jogait. A szocializmus alatt a magyarellenesség megmaradt, mely egészen napjainkig fennáll. Anton Rasla vádló ügyvéd, a Tiso-per és a magyarok, illetve németek elleni perekről a következőképp emlékezett meg: *„Akkoriban olyan pszichózis uralkodott, hogy ha a Nemzeti Bíróság elé bárki németet odaállítottak volna, aki a Szlovák Állam idejében tevékenykedett, s mindegy, hogy katonai, politikai, gazdasági vagy más jellegű posztot töltött volna be, a bírák nyugodt szívvel halálra ítélték volna mindannyiukat. Egyrészt azért, mert a németek csatlósai, Tiso, Mach és a többiek, minden vétket a németekre kentek, másfelől pedig azért, mert úgy tűnt, hogy a németekkel szembeni szigorú ítéletekkel a bírák mintha egyfajta feladatteljesítési statisztikát szerettek volna feljavítani. Szeretném megjegyezni, hogy a nemzeti megjelölés, amely a szlovák és a cseh népbíróság nevében helyet kapott, nem elsősorban azt a szándékot tükrözte, hogy itt a nemzet, a nép ítélkezik, sokkal inkább azt, hogy itt nemzeti szempontok alapján ítélkeznek. Csehországban ezt a németekkel szemben alkalmazták (ott, úgy gondolom, joggal), míg Szlovákiában a magyarokkal szemben. A nemzeti típusú alkalmazás példája a München előtti csehszlovák parlament és a későbbi Szlovák Állam*

tartom és őszintén remélem, hogy mielőbb semmisnek nyilvánítják ezt a tragikus és szégyenteljes ítéletet.”

*parlamentje volt képviselőjének, a Magyar Párt elnökének, Esterházy Jánosnak a pere. Amikor az ítélet elhangzása után megkérdeztem Daxnert, miért ilyen szigorú a büntetés, hiszen ő volt a szlovák parlament egyedüli képviselője, aki nem szavazott a zsidó kódexre, azt válaszolta nekem: ugyan, hiszen magyar!*³⁰”

A szlovák fél által felsorakoztatott vádak tükrében a szlovák közvélemény reakciója érthető, a két nép viszonya máig tisztázatlan, ebből fakadóan nem ritkák a(z): szoborrongálások, iskolák falfirkákkal telirajzolása, és nem utolsósorban legradikálisabb esetben „magyar verések”, azaz etnikai atrocitások.³¹

3. A magyar politika és értelmiség történelemértelmezése. Történelmi szereplőkhöz, Esterházyhoz való viszony. Múltpolitika.

A következő pontban a magyar belpolitika és egyben pártpolitika szemszögéből igyekszem bemutatni az Esterházyról alkotott képet. Általánosságban elmondható, hogy mind a jobb-, mind pedig a baloldal egy emblemikus figurát választ magának a magyar történelemből és az adott személy által képviselt értékrendet, politikát igyekszik beilleszteni a saját eszméi közé, meghatározva így saját identitását (szimbolikus politika). A baloldalra jellemző, hogy a polgári demokratikus forradalom (1918.X.28-31.) elveivel azonosul, annak vezető politikusait pedig értelemszerűen a magáénak vallja. A baloldalhoz közel álló személyek: Kossuth Lajos, Tancsics Mihály, Károlyi Mihály, Jászi Oszkár, Böhm Vilmos, Garami Ernő és Nagy Imre.

A mérsékelt jobboldal a dualizmus államférfijaihoz és az 1920-tól 1944-ig fennálló Horthy-rendszer (1920.III.1-1944.III.19) jeles politikusaihoz nyúlik vissza. Értékrendjében közelebb áll a tekintélyelvű (a korszellem vizsgálatában), rendpárti, nemzeti jellegű és konzervatív politikához, szemben a liberálisabb baloldallal. Fő képviselői: Széll Kálmán, Tisza István, Klebelsberg Kuno, Teleki Pál, Bethlen István és Esterházy János, de Jány Gusztáv, Werth Henrik és Szombathelyi Ferenc tábornokok rehabilitációja is hozzá köthető. Meg kell különböztetni a jobboldal és a szélsőjobb történelemfelfogását – a MIÉP kezdeményezésére a '90-es években indultak

³⁰ Csáky Pál: Esterházy Jánost rehabilitálni kell!

³¹ Tóth-Szenesi Attila: Esterházyt még mindig háborúzzunk a szlovákokkal. Forrás: Index (Letöltés: 2012.09. 10.)

rehabilitációs kísérletek Bárdossy László és Imrédy Béla esetében. A két oldal között egyfajta történelmi vita is fennáll, főleg a Trianon-felelősséggel kapcsolatban, a jobboldal Károlyi téves döntéseinek tulajdonítja a magyar területek elvesztését, a tehetetlenséget a megszálló antant csapatokkal szemben. A Tanácsköztársaság létrejöttét is Károlyi nevéhez kötik, miszerint az Ő politikájának erély-és eredménytelensége miatt tudták a kommunisták átvenni a hatalmat. A baloldal gyakran alkalmazza azt a retorikát, amely a Horthy-rendszert diktatórikusnak, antidemokratikusnak tünteti fel és gyakran az antiszemitizmus, nacionalizmus bélyegét is rásütik a rendszerre és a jobboldalra is egyaránt.

A történelmi személyekkel kapcsolatos viták a rendszerváltás óta jelen vannak a politikában³². Gyakran előfordulnak szoboravatásokkal kapcsolatos viták, melyek megosztják a közvéleményt (pl.: Károlyi-szobor eltávolítására), illetve gyakoriak az utca- és térelnevezésekkel szembeni ellenállások (Széll Kálmán-tér, Horthy-tér), az aláírásgyűjtések, iskola átnevezések (Szegeden a Ságvári Gimnázium esetében) és az oktatási programból való kivétel, illetve hiányos tanítás (Esterházy János)³³. Minden kormány a saját múltpolitikájával a maga jeles történelmi „pártfogoltjait” igyekszik becsempészni a kultúrába, közigazgatásba, oktatásba elmélyítve így saját maga legitimitását a társadalom szemében. A múltpolitika megjelenik a nemzeti ünnepekhez való viszonyulásban is, a jobboldal augusztus 20-val tud azonosulni (a nagy nemzeti alapok), vele szemben a baloldal március 15-e értékeit vallja magáénak (polgári értékek). Október 23. mindkét oldal számára fontos ünnep, azonban értelmezése eltérő³⁴. Az efféle kisajátítás a politikai pártoknál és híveinél nem kérdőjelezi meg az ellenfél által jobban preferált történelmi eseményekhez kapcsolódó ünnepek jogosságát, nem vezet a nemzet kettészakadásához, ellenben legitimálja saját történelemképüket és jelenkori politikájukat.

Esterházyról már életében is megosztó véleménnyel voltak kortársai, a Horthy-rendszer konzervatív, konszolidálást támogató rétege tisztelte a magyar kisebbségért

³² A Teleki Pál élete és kora emlékkönyvben Göncz Árpád államfő is szerepel védnökként, átlépve a jobboldal közötti ellentétet (MDF-SZDSZ ellentétet).

³³ A gimnáziumi tankönyvek főleg Esterházy Jánost, mint a zsidótörvényt meg nem szavazó politikust említik, azonban munkásságáról, kálváriájáról nem esik szó.

³⁴ A jobboldal számára Nagy Imre nem ikon, a baloldalnak igen.

folytatott küzdelme miatt, ám a fokozatosan tért nyerő szélsőséges pártok kevesellték munkáját, agresszívabb politikát vártak volna el tőle. A gróf gyakran volt a Felső Ház vendége, folyamatos kapcsolatban állt a Külügyminisztériummal, gyakran pedig megbeszélésre is hivatalos volt az aktuális miniszterelnöknél, vagy magánál Horthynál (ezt a (cseh)szlovákok nehezményezték is). 1944. után a nyilasok igyekeztek elmozdítani Esterházy-t az Egyesült Magyar Párt éléről. Igaz Esterházyt lemondásra tudták kényszeríteni, miután 1944 végén Budapesten a nyilasok elfogták és csak lemondó nyilatkozata után engedték vissza Szlovákiába, azonban támogatottsága nem csökkent. A párt vezetését ideiglenesen egy 5 fős bizottság vette át, ám 1945 januárjában a nyilasok fokozatosan visszaszorultak a szovjetekkel szemben, ezért Esterházyt 1945 februárjában közfelkiáltással újra a párt elnökének választották. Tekintélyének és a nyilasok a határon túli magyaroknál való gyenge támogatottságuknak köszönhetően Esterházy képes volt pártját elhatárolni a szélsőjobboldaltól, de az 1944-ben már egyre jobban fenyegető kommunizmust is elutasította.

A szocializmusban értelemszerűen nem igen lehetett hallani sem a magyar kisebbségekről, azok helyzetéről, sem pedig a Horthy-elithez köthető politikusokról, így Esterházy neve összeforrva a felvidéki magyarsággal tabu témának számított. A politikus Szovjetunió-béli kálváriája a munkatáborokban csakugyan ismeretlen maradt a szélesebb közvélemény számára. Az 1989-es rendszerváltással azonban a társadalmi és tudományos diskurzus megkezdődhetett ezen tabunak ítélt témákról és személyekről.

A mai magyar pártok és az ezek köré szerveződő értelmiség tekintetében megosztó vélemények vannak Esterházy történelmi szerepéről, a rehabilitáció főképp emiatt is maradt el. A jelenlegi kormány és a tagjait adó Fidesz-KDNP pártszövetség magáénak vallja rehabilitációjának ügyét. 2011-ben a New York-i Rágalmazásellenes Liga (ADL) Bátorság és Szolgálat Díjat³⁵ Esterházy unokájának, Giovanni Malfattinak, átadó ünnepségén részt vett Németh Zsolt, a Külügyminisztérium politikai államtitkára, aki a következőképp vélekedett a politikusról, rehabilitálásának ügyéről és a szlovák féllel való kapcsolatáról: *"Esterházy János példája kötelez minket arra, hogy tovább*

³⁵ ADL Honors Hungarian Aristocrat Who Helped Polish And Slovak Jews Flee To Hungary During The Holocaust. Forrás: ADL (Letöltés: 2012.10. 05.)

*dolgozzunk a magyar-szlovák megbékélés érdekében.*³⁶ Németh anakronizmusnak nevezte, hogy Esterházy a mai napig háborús bűnös még és hamvai egy tömegsírban hevernek (motolei temető). Az államtitkár azonban felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy Esterházy tetteit egyre többen elismerik (Oroszország, Lengyelország, zsidó szervezetek) és „magyar Wallenbergnek” nevezte Őt, aki egyszerre volt a fasizmus és a kommunizmus áldozata. Németh Zsolt Esterházy örökségét a magyar politika számára iránymutatónak tartja, mind a kisebbségi politika, mind a nemzetpolitika, a magyarság önálló nemzeti érdekképviselője területén.³⁷ Semjén Zsolt, miniszterelnök-helyettes és nemzetpolitikáért felelős miniszter üdvözölte az ADL által Esterházy életművének az elismerését és a következőképp fogalmazott: *„... bízunk abban, hogy ez kitüntetés jótékonyan fog hatni a példamutató keresztény életutat bejáró magyar politikus boldoggá avatási ügyében.”* Semjén e közleménnyel a keresztény egyház elismerését és támogatását is biztosította a rehabilitáció tekintetében.

Érdemes megjegyezni a szlovák, liberális napilap, az Sme reakcióját az elismerésről: *„Nem valószínű, hogy Esterházy János amerikai kitüntetése jelentősen elősegítene szlovákiai rehabilitációját, ahogy azt a gróf hívei remélik... Különösen szórakoztató figyelemmel kísérni, ahogy ma a magyar, töményen antiszemita nacionalisták büszkén hivatkoznak a liga álláspontjára, amellyel szemben különben ellenszenvvel viseltetnek... Az Esterházyról szóló vita nem fejeződött be, mert mindkét fél közötti kölcsönös engesztelhetetlenséget támasztja alá, emellett a „gróf” megnevezésben határozott irónia is érezhető Esterházyról. Végző konklúziója pedig a következő: „Arra pedig már végképp nem lehet számítani, hogy a szlovák államfő bocsánatot kérne azért, hogy Esterházyt fasisztának minősítette.”*

Esterházy személyét és a II. világháború alatti tevékenységét a jobboldal részéről elismerés övezi, ám ezzel szemben a baloldali értelmiségnek fenntartásai vannak.

³⁶ Esterházy János unokája átvette a Jan Karski Bátorság és Szolgálat Díjat. Forrás: stop.hu (Letöltés:2012.10.05.)

³⁷ Németh Zsolt: nem lehet különbséget tenni a totális diktatúrák között. Forrás: bumm.sk (Letöltés: 2012.10. 05.)

³⁸ Sme: Esterházy kitüntetése nem segíti jelentősen rehabilitációját Forrás: bumm.sk (Letöltés:2012.10. 02.)

Elsősorban a zsidósággal szembeni diszkriminatív áthangzású kijelentésit hozzák fel ellene bírálói. Az alábbi gondolatot L. Simon László (az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának elnöke) fogalmazta meg a galamus.hu internetes portálon: „... *ideje abbahagyni vádaskodást, azt, hogy patikamérlegen mérjük azoknak a tetteit, akik másokat megmentettek, vagy akik áldozatok lettek. A holokausztt mindannyiunk közös tragédiája, nemcsak a zsidóké vagy a magyarországi zsidó közösségé, hiszen a magyarok is minden áldozattal szegényebbek lettek.*”³⁹ A felvidéki politikus eszméjét érte támadás 2001-ben a Magyar Narancs által megjelentetett „*Esterházy János ellentmondásai: Része az árjásításban*”⁴⁰ cikkben, melyben a szerző Esterházy mellett az akkori jobboldali kormánypártokat, a Fidesz-MDF-et és személyesen Orbán Viktort is támadta.⁴¹ A szerző Esterházy beszédeiből kiemel bizonyos kijelentéseket és tudatosan félreértelmezi azokat, megtöltve antiszemita tartalommal. A következő gondolatokat emelem ki a munkából: „... *a szlovákiai magyarság is részt kér az építő munkában és ki akarja venni részét az árjásításban...*”⁴², illetve Esterházy saját elveiről: „*Legfiatalabb korom óta mindig zsidóellenes beállítottságú voltam, és az is fogok maradni...*”. E kijelentés tartalma rokonértékű Bibó István „*antiszemitának kell lenni*”⁴³ gondolatával. A szerző végezetül kijelenti: „*Esterházy nem volt fasiszta, hiszen mindent megtett a szlovákiai magyar nemzeti szocialista párt megalakítása ellen, Hitlert nem szerette - pedig találkozott is vele -, de új európai rendet képzelt Németország vezetésével, egy totalitárius rendszer vezető személyisége*”⁴⁴ volt. Így kerek a kép.” A

³⁹ Konferencia az embermentőről - L. Simon László: a magyaroknak és a szlovákoknak fel kell dolgozniuk a történelmüket. Forrás: galamus (Letöltés: 2012.09. 20.)

⁴⁰ Esterházy János ellentmondásai: Része az árjásításban. Forrás: Magyar Narancs (Letöltés: 2012.10. 05.)

⁴² Esterházy II. világháború előtti politikájában érdemes vizsgálni a taktikai antiszemitizmus fogalmát, melyben a felvidéki politikus a magyarság elhatárolására törekszik a zsidósággal szemben, hogy kisebbségi jogait érvényesíthesse. Később, a világháború alatt, Esterházy egyértelmű célja volt a „maradék” magyarság deportálásának elkerülése, melyet a szélsőséges szlovák politika többször is kilátásba helyezett.

⁴³ Bibó István és a XX. század magyar történelme konferencia

⁴⁴ A pusztán tény alapján, hogy képviselő volt. A parlamentben való részvétel ugyanakkor nem egyenlő a zsidók kirekesztésének az elfogadásával, a közreműködéssel. A magyar felső- és alsóházban az

cikkre Molnár J. Imre (Esterházy János élete és mártírhalála című munka szerzője), a téma szakértője reagált szintén a Magyar Narancsban⁴⁵. Molnár Fábry Zoltántól⁴⁶ idéz, aki Esterházy kortársa volt: „*A fasizmus győzelmes órájában Esterházy János és pártja nem kooperált, és ezzel a szlovenszkói magyarság teljes egészében az antihitlerizmus itteni egyetlen kollektív hordozója lett: a magyar népcsoport volt az egyetlen, mely Szlovenszkon egészében és összességében kiállotta a fasizmus próbáját, és immunis maradt a hitlerizmus fertőzésével szemben. Ez a mi nagy tétünk ebben a perben, és senki sem tud róla, csak mi magunk, akik nem beszélhetünk.*”⁴⁷ A vita két oldalán elhangzott érvek Esterházy humánumát támasztják alá, a vádló retorikájában a szlovák szélsőséges értelmezés pontjait eleveníti fel⁴⁸. A bíráló Esterházy kijelentéseinek önkényes értelmezésével, figyelmen kívül hagyva a történelmi körülményeket és magát a kontextust is, sarkított képet nyújt és összemosza személyét a politika és tudomány keskeny mezsgyéjén.

Az antiszemita vád értelmezésénél érdemes kitérni a „szenvető felek” véleményére is. Az amerikai ADL egyértelműen elismerte Esterházy zsidómentő tevékenységét és posztumusz díjjal öregbítette emlékét. Azonban a kettős értelmezés felmerül a szlovákiai zsidóság Esterházy-képénél is. A Szombat című zsidó politikai és kulturális oldalon megjelent cikkben a szlovákiai zsidóság nem tartja helyesnek Esterházy kitüntetését⁴⁹, mivel tevékenységében nem látnak emberfeletti vonásokat,

1944.III.14-i német megszállásig zsidó képviselők jelen voltak, ugyanakkor a többség zsidótörvényeket hozott. A pusztaság tény nem számít, Esterházyt a német megszállás után megfosztják mandátumától.

⁴⁵ Molnár J. Imre: Megjegyzések az Esterházy János ellentmondásai: Rész az árjásításban című cikkhez. Forrás: Magyar Narancs (Letöltés: 2012.10. 05.)

⁴⁶ Esterházy kortársa, író, publicista, kritikus. Munkásságának etikai irányát az antimilitarizmus, az antifasizmus és az emberséges magatartás kérdése határozta meg, ugyanakkor az esztétikai értékekre is fogékony

⁴⁷ Fábry Zoltán: A vádlott megszólal: A cseh és szlovák értelmiség címére. In: Esterházy János emlékkönyv, 82.o. Századvég 2001

⁴⁸ „Fasiszta Esterházy” Forrás: dotoho.blog (Letöltés: 2012.10. 02.)

⁴⁹ Lásd szlovákiai zsidó szervezetek képviselőinek Abraham H. Foxmannek, az ADL vezetőjének, írt levelét.

illetve a fasiszta Szlovákia elit politikusának tartják (Hlinka-párt listája⁵⁰), aki olvasatukban azzal, hogy a rendszer része volt, elfogadta a zsidókat kirekesztő törvényeket.⁵¹ Az érem másik oldalát is érdemes górcső alá vetni, fontos a magyarországi zsidóság álláspontja is, melyet a Szombat közöl is: *„Lapunk évek óta helyt ad a tevékenységére reflektáló különböző nézeteknek. Jellegzetes közép-európai sérelmek, fájdalmak, ellenérzések és törekvések övezik az ügyet, s bár pro-kontra számos érv elhangzott, nem csitulnak az érzelmek. Esterházy János tevékenységének lehetőleg objektív megítélése elsősorban a történészek feladata. Ami oly sok más történelempolitikai kérdésre igaz, erre az ügyre is vonatkozik: a történelmi igazság túl fontos dolog ahhoz, hogy a politikusokra bizzuk. Talán elérkezett az idő, hogy Magyarország és Szlovákia e témával foglalkozó szakemberei, esetleg a korszakkal foglalkozó más történészek bevonásával, egy közös konferencián tisztázzák az Esterházy János személye és tevékenysége körüli vitákat.”*

4. A politika legfelsőbb szintje: Gasparovic-Schmitt levélváltások és politikai reakciók.

2011 augusztusában Ivan Gasparovic, szlovák államfő a Bojovnik, antifasiszta lapban adott interjújában a következőket nyilatkozta Esterházy Jánosról: *„Szobrot állítani Kassán Esterházynak, aki Hitler és a fasizmus híve volt, helytelen.”*⁵² A szoborállítások

⁵⁰ A független Szlovákiában 1938.XII.16-án választásokat tartottak, mely eredmények alapján 1939.I.18-án a Slovenska Krajna (Autonóm Szlovákia párt), az 1938/8. számú jegyzőkönyvben rögzítettek szerint, került be a parlamentbe, képviselőit az úgy nevezett Hlinka-párt listájáról delegálták. A Hlinka-párt listáján 2-2 magyarnak és németnek ajánlottak fel képviselői pozíciót, a magyarok részéről azonban csak a 17. helyen jelölt Esterházynak volt esélye bejutni a parlamentbe. A német részről Karmasin és Steinhübel került be a szlovák törvényhozásba. A Szlovákiában maradt magyaroknak érdekképviselőikre egyetlen lehetősége volt, amennyiben jelöltet neveznek a Hlinka-listára, mely pozíciót Esterházy János vállalta.

⁵¹ SZLOVÁKIAI ZSIDÓK TILTAKOZNAK ESTERHÁZY JÁNOS KITÜNTETÉSE MIATT. Forrás: szombat.org (Letöltés:2012.10.05.)

⁵² Gasparovic: Esterházy János fasiszta volt - Nem változtatja meg Esterházy Jánosról alkotott nézeteit a szlovák köztársasági elnök, aki szerint azt a nyilatkozatát sem értették féle, amelyben helytelennek nevezte, hogy szlovák városokban szobrokat állítsanak olyan "megosztó" személyiségeknek, mint Esterházy János vagy Ferdinánd Durbanský. (Forrás: Index)

jelentősége a történelmi tettek, értékek elismerésében rejlik, amennyiben a szlovák hatalom engedélyezi a szobor felállítását, úgy Esterházy János életművét is elismeri egyben – Gasparovic nyilatkozatának célja ennek meggátolása volt⁵³. A felvidéki magyar reakció az elvárásoknak megfelelően elutasította a rágalmat, az MKP a tudatos történelemhamisítás csúcsának tartja az államfő hamis kijelentését, míg a Bugár Béla vezette Most-Híd megkérdőjelezte az elnök ismereteit Esterházy életművével kapcsolatban. Fontosnak tartom az MKP nyilatkozatának egy részének a közlését: *"Esterházy befekettítése csak megerősíthet minden jó szándékú embert abban, hogy Szlovákiában még mindig meghatározó politikai nézet a szlovákiai magyarok másodrangú állampolgárrá minősítése. Esterházy lefasisztázása összefügg azzal is, hogy a hivatalos politika nem hajlandó törölni a jogrendből a kollektív bűnösség elvét. Mindez elfogadhatatlan, mint ahogy az is, hogy a köztársasági elnök, Ivan Gasparovic nem a szlovák-magyar megértést szorgalmazza, hanem megnyilatkozásaival megszemélyesíti a megosztás politikáját."* A köztársasági elnök fő feladatai közé tartozik az ország egységének a megtestesítése, azonban egy nemzetalkotó etnikum nyilvános kirekesztésével magának az államnak a demokratikus volta is megkérdőjelezhető. Ezen túl Gasparovic e negatív kijelentésével nem csak a felvidéki magyarságot sértette, hanem a magyarországi értelmiségi körök⁵⁴, illetve pártok, politikusok felháborodását is kiváltotta.

A Külügyminisztérium⁵⁵ kompromisszumra hajló nyilatkozatban elutasította az Esterházyt ért vádakat, Semjén Zsolt viszont egyenesen a katolikus egyházat ért támadásnak vélte az elnök kijelentését, ugyanakkor hitet tett amellett, hogy reméli, az elnök csak az ismeretek hiánya és újságírói tévedés következtében nyilatkozott tévesen Esterházyról. Később Gasparovic megerősítette álláspontját. A magyar kormány részéről érezhető a jóhiszeműség és a szlovák fél felé hajlandó még bizonyos gesztusokat is tenni, vehető ki a közleményből.

⁵³ Esterházy János emlékszobrok: Búcs, Királyhelmece, Ipolynyék, Kassa, Dunaszerdahely – ezen mellszobrok, illetve emlékhelyek azonban máig nem helyezhetők közterületre.

⁵⁴ Bayer Zsolt: Nyílt levél Gasparovicnak (Magyar Hírlap, 2012.10. 07.)

⁵⁵ Ülésezett a magyar-szlovák Külügyi Vegyes Bizottság – 2012.10. 07. (kormany.hu)

A magyarországi közélet és értelmiségi körök is kiálltak a felvidéki politikus mellett, Sólyom László, volt köztársasági elnök, közleményében elfogadhatatlannak tartja a szlovák elnök részéről tett kijelentést. 2011.IX.17-i nyilatkozatában a következőképp értékeli Gasparovic kijelentését: *„Ha az kívánjuk, hogy Magyarország és Szlovákia között normális együttműködés legyen, akkor ismerni kell a múltat, és meg kell szabadulni a rossz beidegződésektől, előítéletektől. A műveltség hiánya teszi tönkre a kapcsolatokat, éppen ezért nagyon elszomorító, amit a szlovák államfő mondott Esterházyról.”*

A magyar sajtóban igen nagy port kavart az ügy, parlamenti pártok is állást foglaltak Esterházy mellett, az LMP által kiadott sajtóközlemény szerint Gasparovic az egész magyarságot sértette meg kijelentésével⁵⁶. A politikai rendszer ellentétes oldalán elhelyezkedő Jobbik egyenesen felháborítónak tartja, hogy a szlovák elit ilyen kijelentéseket megengedhet magának és felszólítja a magyar diplomáciát, hogy fejezze ki tiltakozását és követelje a szlovák államfő nyilvános bocsánatkérését. A szélsőjobboldali párt szerint az elnök tudatosan provokálja a magyarokat, célja pedig a tények elferdítése. A baloldal részéről Népszavában megjelent dr. Lebovits Imre⁵⁷ nyílt levele Gasparovicnak, mely nagyon részletesen, kizárólag szakmai alapon történő tényfeltárást mutat be Esterházy tevékenységéről és kéri az elnököt, hogy ezen dokumentum alapján vonja vissza rágalmozó kijelentéseit az elhunyt magyar politikusról.

A politikai pártok mellett civil szervezetek is felléptek Esterházy védelmében, például a Pázmáneum Polgári Társulás (SK) és a Magyarok Világszövetsége.

⁵⁶ LMP: Gasparovic az egész magyar nemzetet sértette meg (Letöltés: 2012.10. 07)

⁵⁷ Nyílt levél a szlovák államfőnek és Gasparovic válasza Esterházyról (Forrás: Népszava, 2012.10. 07.)

Köztársasági Elnöki Hivatal, Sólyom László: Lebovits Imre túlélte a munkaszolgálatot, a deportálást, a holocaust iszonyatát. Úgy volt ereje és hite mindent újrakezdeni, dolgozni mérnökként, egyetemi oktatóként, magyar polgárként, hogy közben nem felejtette soha, mi mindenben ment keresztül. Nem bűnösöket keresett, hanem a mártírrá vált társak emlékének őrzésén dolgozott. Fő szervezője és irányítója volt a tiszafüredi zsidó temető újjáépítésének.

Lebovits Imre nem feledkezett meg a vészkorszak jobbik Magyarországnak képviselőiről sem. Több mint egy évtizede foglalkozik eredményesen azon személyek felkutatásával, akik a második világháború alatt zsidókat mentettek meg. (Köztársasági Elnöki Hivatal)

Okkal nem közöltem az előző pontban Peter Morvay teljes véleményét a nemrég kirobbant vitával kapcsolatban, amely elég sokat elmond a szlovák-magyar viszonyról: *"Ivan Gašparovič talán tudja is, hogy Esterházy nem volt fasiszta, de ez mellékes, ha neki és a hozzá hasonló szlovák nacionalistáknak arra van szükségük, hogy Esterházyt fasisztának állítsák be... Egyrészt a magyarok elleni belpolitikai harc keretében, másrészt a szlovák háborús fasiszták bűnének relativizálása érdekében, akikhez ők maguk is elég közel állnak."*

Az ügy magasabb diplomáciai szintre lépett Schmitt Pál, magyar köztársasági elnök, tiltakozó levelével (2011.VIII.24.), amiben az államfő sajnálatát és értetlenségét fejezi ki a szlovák elnök szavaival kapcsolatban. Schmitt hivatkozik Esterházy emberi nagyságára, zsidómentő tevékenységére, szemben a fasiszta vádakkal. Ugyanakkor Schmitt leszögezi, hogy reméli a probléma mihamarabbi tisztázását a későbbi budapesti találkozón.⁵⁸ Azzal, hogy a magyar államfő felvállalta az ügyet, magát Esterházyt is a politikai rehabilitáció szimbolikus szintjére emelte, a szlovák államfő pedig pozíciója megerősítése helyett kényszerhelyzetbe került. A választlevelelben felhozott ellenérvek Gasparovic részéről inkább sugallták a demagóg, a valósághoz nem kötődő képet, mint a racionális, megfontolt, történelemhű álláspontot. Schmitt elnöknek adott válasza a következő: *"A demokratikus értékek és a történelmi tények iránti tiszteletem nem teszi lehetővé, hogy támogassam az Esterházy Jánost szentként kezelő portrét, amelyet az önök országában a történészek és politikusok egy része alkotott."*⁵⁹ A szlovák elnök e sarkító megjegyzése ismételten értelmezhető sértésként is, hisz egy, a magyar nép szemében köztiszteletben álló személynek az életművét, történelmi hitelességét kérdőjelezi meg. A sértés másik vonatkozásban pedig a magyar politikai elit és értelmiségi, kutatói körök Esterházyt elismerő részének hitelességét és korrektségét kérdőjelezi meg. A rehabilitáció kapcsán felmerült, hogy mennyire nem szerencsés, ha tudományos köröket vonnak bele politikai játszmákba, a szlovák elnök azonban e kijelentésével a magyar tudományos életet minősíti le. Esterházy kultuszát és a róla kialakított pozitív képet egy kreálmánynak tartja, melyet a magyar politika és a történészek hoztak létre, hogy tisztára mossák a II. világháború alatti bűneiket.

⁵⁸ Schmitt levélben tiltakozik a szlovák elnöknél (Index: 2012.10. 04.)

⁵⁹ Schmitt Pálnak válaszolt a szlovák államfő. Forrás: Heti Válasz (2012.10. 06.)

Gasparovic emellett megkérdőjelezi Esterházy zsidómentő tevékenységét és a szlovák parlamentben történő, zsidók deportálását elfogadó törvény meg nem szavazását is vitatja, hangsúlyozza, hogy Esterházy „csak” tartózkodott. Ezen érvét úgy próbálja alátámasztani, hogy mivel a korábbi zsidóellenes törvényeket Esterházy elfogadta, így a deportálásról szóló törvény megtagadása már érdemben nem változtatja azt a tényt, hogy közreműködött a fasiszta szlovák állam tevékenységében. E kijelentéssel Gasparovic azonosítja Esterházyt a szlovák nép sötét, eddig még meg nem tárgyalt múltjával, bűneivel. Azonban az államfő nem mérlegeli, hogy saját háborús bűntettek fel nem vállalásával, a hamis történelemtudattal és annak hangsúlyozásával tovább mérgesedik a magyar-szlovák viszony, ami pedig hosszútávon egyik félnek sem érdeke.

Gasparovic szerint Esterházy személyét nem lenne szabad „politikailag intézményesíteni”, illetve *„a kérdést a történészeknek és a levéltárosoknak kellene tisztázniuk dokumentumok alapján”*. A kijelentés alapjaiban téves, mivel a problémát a legrövidebb úton a rehabilitálással lehetne megoldani, ez azonban igen kényes hátrálást és beismerést vonna maga után a szlovák politika számára, amit egy politikai erő sem hajlandó felvállalni. Az ügy kivonása a politika alól pedig lehetetlen, mivel maga Gasparovic „csinált” belőle politikai problémát azzal, hogy ily módon nyilatkozott Esterházyról. Nehéz elképzelni, hogy az elnök nem volt tisztában a kijelentés politikai következményeivel. A közös történelembizottság felállítása az igazság tisztázására elfogadható javaslat, ám a végső egyetértéshez szükséges a politika szintjén is legitimálni a döntést Esterházyról és a felvidéki magyarságról.

Összegzés

A dolgozat célja volt, hogy bemutassa az utókor vitáit egy korábbi sérelemről, problémáról, mely napjainkig megoldatlan és politikai csatározások eszköze. Esterházy János történelmi személye és személyisége mértékadó a mai politikai viszonyok tükrében is. A felvidéki magyarokat sújtó népbíróági ítéletek, Esterházy rehabilitációjának elhúzódása és a szlovák-magyar történelemfelfogás megértése, ellentéteinek a tárgyalása volt a tanulmány alapja az aktuálpolitikai viszonyok vizsgálatában. Lényegében a sérelemnek oka lehet egy személy és az Őt övező igazságtalanság, ez esetben Esterházy János rehabilitációja, de a feszültség

folyamatosan jelen van a politikában, kultúrában, nyelvben is „Trianon utódállamai között”. Az ellentétek, melyek az összefogás helyett egyre jobban szétzilálják a Kárpát-medence és Kelet-Európa egységét sokkal összetettebbek egy személy jogi tisztázásánál. Amíg a szlovák tudományos, értelmiségi és politikai körök nem hajlandóak belátni, hogy Ők is hibáztak a történelem folyamán, addig nem jöhet létre egyetértés a két fél között. Azonban az első lépés megtétele lavinát indíthat el a történelem tisztázásában.⁶⁰ Kérdés, hogy mikor jön el a konszenzusra való törekvés ideje a két fél politikájában.

A dolgozatot Esterházy, az 1943.IX.2-i Magyar Párt központi pártvezetőségének ülésén elhangzott gondolatával zárom: „*Szinte fölöslegesnek tartom újból hangoztatni azt a régi magyar álláspontot, ami ugyancsak a szívemből jött mindig, hogy a legjobb akarattal és legőszintébb érzésekkel viseltetünk a szlovákok iránt. Kár, hogy a szlovák oldalon nem tudnak, vagy nem akarnak hinni e tétel őszinteségében...*”⁶¹

⁶⁰ Bohumil Dolezal: Esterházy János esete. Forrás: Esterházy János emlékkönyv, 119.o. Századvég 2001

⁶¹ Popély Gyula: Esterházy János emberi és politikusi pályája. Forrás: Esterházy János emlékkönyv, 183.o. Századvég 2001

Felhasznált irodalom és forrásjegyzék

Szakirodalom

Molnár Imre: Esterházy János élete és mártírhalála. Méry Ratio 2010

Esterházy János emlékkönyv. Szerkesztette: Esterházy-Malfatti Alice és Török Bálint.
Századvég Kiadó, Budapest, 2001

- Fábry Zoltán: A vádlott megszólal
- Víggh Károly: „Vádak vádja: magyarságom”
- Bohumil Dolezal: Esterházy János esete
- Molnár Imre: Esterházy János tevékenysége a szlovák parlamentben (1939-1943)
- Szarka László: A kiragadott szövegrészek veszélyesek
- Balassa Zoltán: A benesi dekrétumokról

Vadkerty Katalin: Vádak, vádlottak, ítéletek – A szlovák népbíróságok történetéből.
Társadalomtudományi Szemle X. évfolyam, 2008/2.

Főbb internet-en elérhető források:

Utolsó letöltések ideje: 2012.10. 07.

MTI közszolgálat

Országos lapok: Népszava, Népszabadság, Magyar Hírlap, Heti Válasz, Magyar Narancs, Magyar Nemzet, Beszélő és HVG online elérhető híryanagái

Hírportálok: Index.hu, Origo.hu, Hirextra.hu, Stop.hu

Szlovákiai lapok, oldalak: Új Szó, Bumm.sk, Parameter.sk, Sme.sk

Prágai Tükör (cseh)

Politikai pártok oldalai: jobbik.hu, lehetmas.hu, fidesz.hu, mszp.hu

MVSZ – sajtószolgálat

Peticiok.com

Kormányzat.hu/Külügyminisztérium és a Köztársasági Elnöki Hivatal közleményei

Mult-kor.hu

A szlovákiai 2012-es parlamenti választás eredményei: <http://www.volbysr.sk/>

Civil vitaforum: dotoho.blog.hu

Értelmiségi fórum: galamus.hu, [rubiconline](http://rubiconline.hu)

Zsidó fórumok: ADL.org, szombat.org, Breurepress International